

Η ΑΡΕΤΗ ΚΑΘΙΣΤΑ ΤΟΝ ΑΝΘΡΩΠΟ ΙΚΑΝΟ ΝΑ ΕΚΤΕΛΕΣΕΙ ΤΟ ΠΡΟΟΡΙΣΜΕΝΟ ΓΙ' ΑΥΤΟΝ ΕΡΓΟ - ΔΟΜΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΚΕΙΜΕΝΟΥ

Η αρετή γενικά ως ιδιότητα που καθιστά τον φορέα της τέλειο και ικανό στην τέλεια επιτέλεση του έργου του

Δει δὲ μὴ μόνον οὕτως εἰπεῖν, ὅτι ἕξις, ἀλλὰ καὶ ποία τις. Ῥητέον οὖν ὅτι πᾶσα ἀρετή, οὐ ἂν ἦ ἀρετή, αὐτό τε εὖ ἔχον ἀποτελεῖ καὶ τὸ ἔργον αὐτοῦ εὖ ἀποδίδωσιν,

Παραδείγματα

οἷον ἡ τοῦ ὀφθαλμοῦ ἀρετὴ τὸν τε ὀφθαλμὸν σπουδαῖον ποιεῖ καὶ τὸ ἔργον αὐτοῦ· τῆ γὰρ τοῦ ὀφθαλμοῦ ἀρετὴ εὖ ὁρᾶμεν. Ὅμοίως ἡ τοῦ ἵππου ἀρετὴ ἵππον τε σπουδαῖον ποιεῖ καὶ ἀγαθὸν δραμεῖν καὶ ἐνεγκεῖν τὸν ἐπιβάτην καὶ μείναι τοὺς πολεμίους.

Η αρετή στον άνθρωπο είναι η ἕξη που τον καθιστά αγαθό και ικανό να επιτελέσει το δικής του προαιρέσεως έργο του

Εἰ δὴ τοῦτ' ἐπὶ πάντων οὕτως ἔχει, καὶ ἡ τοῦ ἀνθρώπου ἀρετὴ εἴη ἂν ἡ ἕξις ἀφ' ἧς ἀγαθὸς ἄνθρωπος γίνεται καὶ ἀφ' ἧς εὖ τὸ ἑαυτοῦ ἔργον ἀποδώσει.

Εισάγεται ερωτηματικά η διερεύνηση της ειδοποιού διαφοράς του ορισμού της αρετής

Πῶς δὲ τοῦτ' ἔσται, ... ᾧδ' ἔσται φανερόν, ἐὰν θεωρήσωμεν ποία τις ἐστὶν ἡ φύσις αὐτῆς.

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

Δεν πρέπει όμως να το πούμε μόνο έτσι, ότι δηλαδή (η αρετή) είναι συνήθεια, αλλά και τι είδους συνήθεια (είναι). Πρέπει λοιπόν να πούμε ότι κάθε αρετή, όποιου πράγματος είναι αρετή, και το ίδιο το πράγμα το κάνει να φτάσει στην τέλεια κατάστασή του και το βοηθάει να εκτελέσει με τον πιο σωστό τρόπο το έργο που είναι προορισμένο γι' αυτό, όπως για παράδειγμα, η αρετή του ματιού κάνει αξιόλογο και το μάτι και το έργο του· γιατί με την αρετή του ματιού βλέπουμε καλά. Με τον ίδιο τρόπο η αρετή του αλόγου κάνει και το άλογο αξιόλογο και ικανό να τρέξει και να κρατήσει τον αναβάτη και να μείνει να αντιμετωπίσει τους εχθρούς. Αν λοιπόν έτσι συμβαίνει με όλα τα πράγματα, (τότε) και η αρετή του ανθρώπου θα μπορούσε να είναι η συνήθεια, από την οποία ο άνθρωπος γίνεται καλός και από την οποία θα βοηθηθεί να εκτελέσει σωστά το έργο του. Πώς όμως θα γίνει αυτό ... με αυτό τον τρόπο θα γίνει φανερό, αν δηλαδή εξετάσουμε τι λογής είναι η φύση της.

ΛΕΞΙΛΟΓΙΟ

(Εκτός από το λεξιλόγιο του σχολικού βιβλίου στη σελίδα 166)

ῤητέον = πρέπει να πούμε (< λέγω: ρηματικό επίθετο σε -τέος που μεταφράζεται με το «πρέπει να»)

δραμεῖν = τρέχω (απαρέμφατο αορίστου β' του ρήματος «τρέχω»)

ἐνεγκεῖν = μεταφέρω, κρατώ (απαρέμφατο αορίστου β' του ρήματος «φέρω»)

μείναι < μένω = μένω να αντιμετωπίσω, μένω σταθερός στη θέση μου στην μάχη

ἂν εἴη = θα μπορούσε να είναι (δυννητική ευκτική, η οποία μεταφράζεται με «θα + παρατατικό»)

ΕΤΥΜΟΛΟΓΙΚΑ ΚΑΙ ΟΜΟΡΡΙΖΑ ΣΤΗ ΝΕΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ

δει: αδέητος, δέηση, ενδεής ένδεια.

εἰπεῖν < λέγω (θ. λέγ-, φερε-, έρε-, φρε-> ῥε-> ῥη-, φερ-, φερπ-> ειπ-): απόρρητος, ἄρρητος, διαλογικός, δυσλεξία, έπος, επύλλιο, ιδεολόγημα, καλλιέπεια, καλλιεπής, λέξη, λέξημα, λεξικό, λέσχη, λογάριθμος, λογικός, λόγος, πολυλογάς, ρήμα, ρήση, ρητό, ρήτορας, ρήτρα, φιλόλογος.

ἦ < εἶμι: ανούσιος, εξουσιαστικός, εσθλός, ἔτυμο, ετυμολογία, οντολογία, οντολογικός, ὄντως, ουσία, ουσιαστικός, ουσιώδης, παρόν, παρουσιαστικό.

ἔχον < ἔχω (θ. σεχ-, ἔχ-, σχ-): αποχή, ἀσχετος, ἔξη, ἐξής, ἐξοχή, ἐξοχος, ευεξία, καχεκτικός, οπιούχος, πάροχος, ραβδούχος, σχεδόν, σχέση, σχήμα, σχηματικός, σχολείο, σχολή, υπέροχος.

Ἀποτελεῖ < ἀπό + τέλος: αποτέλεσμα, ἀτέλεια, ἀτελής, αὐτοτελής, ἐκτέλεση, ἐκτελεστής, ἐκτελεστικός, ἐντέλεια, ἐντελέχεια, ἐντελώς, ἐπιτέλεση, εὐτελής, ἡμιτελής, ἰδιοτελής, ἰσοτέλεια, πολυτέλεια, πολυτελής, συντέλεια, συντελεστής, τελεία, τελειοποίηση, τέλειος, τελείως, τελείωση, τελειωτικός, τέλεση, τελεστής, τελεστικός, τελετή, τελικός, τέλος, τελωνειακός, τελωνείο, τελώνης, υποτελής.

ἀποδίδωσιν < ἀπό + δίδωμι (θ. δω-, δο-. Ο ενεστώτας με ενεστωτικό αναδιπλασιασμό: δί-δω-μι): αἰμοδότης, ἀνέκδοτο, ἀνένδοτος, ἀνταπόδοση, ἀνταποδοτικός, δόση, δόσιμο, δῶρο, δωσιδικία, ἐκδοτήριο, ἐκδότης, ἐκδοτικός, καταδότης, μειοδότης, μεταδοτικός, παραδοτέος, πληροφοριοδότης, προδοσία, τροφοδότης.

ὄφθαλμοῦ < ὄραω -ῶ (θ. Φορά- > ὄρά-, ὄπ-, Φιδ- > ἔ- Φιδ- ον> εἶδον): ἀδιόρατος, ἀντικατοπτρισμός, ἀόρατος, διορατικός, ἐνόραση, ἐποπτικός, θεόρατος, θυρωρός, ἰδανικός, ἰδέα, κάτοπτρο, μέτωπο, οπή, οπτικός, ὄραμα, ὄραση, ορατός, ὄψη, πανόραμα, παρόραμα, παρωπίδα, προσωπίδα, πρόσωπο, συνοπτικός, τηλεόραση.

ἵππου: ἔφιππος, ἵππασία, ἵππασί, ἵππείας, ἵππευτήριο, ἵππευτικός, ἵππηλασία, ἵππικός, ἵπποδάμιος, ἵπποδρομία, ἵπποδύναμη, ἵππόκαμπος, ἵπποκόμος, ἵππομαχία, ἵπποπόταμος, ἵπποσκευή, ἵππότης, ἵπποτικός, ἵπποτισμός, ἵπποτροφεῖο, ἵπποφορβείο.

δραμεῖν < τρέχω: ἀμφίδρομος, ἀναδρομή, ἀναδρομικός, ἀνάδρομος, αὐτοκινητόδρομος, διαδρομή, διάδρομος, δρομαῖος, δρομέας, δρόμος, δρόμων, ἐκδρομή, ἐπιδρομή, ἵπποδρομία, ἵππόδρομος, καταδρομέας, μονόδρομος, παγοδρομία, παλινδρόμηση, παραδρομή, πεζοδρόμηση, πεζόδρομος, περιδρομος, πρόδρομος, σκυταλοδρομία, συνδρομή, ταχυδρόμος, τροχάδην, τροχαλία.

ἐνεγκεῖν < φέρω (θ. φέρ-, φορ-, φωρ-, φρ-, οἶ-, ἐνεκ-, ἐνοικ-, ἐνκ- > ἐγκ-): ἀδιάφορος, ἀμφορέας, ἀνυπόφορος, ἀσθενοφόρο, αὐτόφορος, διένεξη, διηνεκίης, κατάφορος, μαρσιποφόρο, οἰσοφάγος, παράφορος, πολύφορος, σύμφορος, φάρετρα, φερέγγυος, φέρετρο, φερέφωνο, φερτός, φερώνυμος, φορά, φορέας, φορεῖο, φόρεμα, φόρος, φόρτος, φωριαμός.

ἐπιβάτην < ἐπί + βαίνω: ἀκροβάτης, ἀνάβαση, ἀναβάτης, βάδην, βαθμός, βάθρο, βάση, βατήρας, βατός, βήμα, βηματοδότης, βωμός, διάβαση, διαβάτης, δύσβατος, ἐμβασμα, ἐπιβάτης, κατάβαση, παραβάτης, πρόσβαση.

μείναι < μένω: ἀνυπόμονος, ἀπρόσμενος, διαμονητήριο, ἐπίμονος, μενετός, μοναστήρι, μοναστικός, μοναχός, μονή, μόνιμος, μόνος, ολομόναχος, υπομονή.

γίνεται < γί(γ)νομαι (θ. γεν-, γον-, γενε-, > γενη-, γν-. Ο ενεστώτας με ενεστωτικό αναδιπλασιασμό: γί-γν-ο-μαι): ἀγένεια, ἀγενής, γενεά, γενέθλια, γένεση, γενέτειρα, γένος, γηγενής, γονίδιο, γόνος, διγενής, ἐνδογενής, ἐπίγονος, ευγενικός, ευγονία, νεογνό, πολυγονία, προγονικός, πρωτόγονος.

ἀποδίδωσιν, ἀποδώσει < ἀπό + δίδωμι (θ. δω-, δο-. Ο ενεστώτας προέκυψε με ενεστωτικό αναδιπλασιασμό: δί-δω-μι): αἰμοδότης, ἀποδοτικός, δόση, δοσίλογος, δοσολογία, δότης, δωρεά, δῶρο, δωροδοκία, δωροθέτης, ἐκδοση, ἐκδοτικός, ἐνδοτικός, ηλεκτροδότηση, καταδότης, λογοδοσία, μετάδοση, μεταδοτικός, μισθοδοσία, παράδοση, σηματοδότης.

φανερὸν < φαίνομαι: ἀφάνεια, ἀφανής, ἀφαντος, διαφάνεια, διαφανής, ἐπιφάνεια, καταφανής, περιφανής, φαεινός, φαινομενικός, φαινόμενο, φανάρι, φανερός, φανός, φαντασία, φαντασίωση, φάντασμα, φαντασμαγορικός, φανταστικός, φάσμα, φως.

θεωρήσωμεν: ἀκταιωρός, ἐμβρυωρός, ἐπιθεώρηση, ἐπιθεωρητής, θεωρεῖο, θεώρημα, θεώρηση, θεωρητικός, θεωρία, θεωρικός, θεωρός, θυρωρός, θωριά, νεώριο, ολίγωρος, πυλωρός, σηματοωρός, σκευωρός, σκοπιωρός, τιμωρός.

ΣΥΝΤΟΜΗ ΑΠΟΔΟΣΗ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟΥ

Σε προηγούμενη ενότητα έχει αναφερθεί ότι η αρετή είναι «ἔξις». Δεν είναι όμως αρκετός αυτός ο όρος για τον προσδιορισμό της, πρέπει να προσδιοριστεί και η ποιότητά της, καθώς υπάρχουν καλές και κακές ἔξεις. Πρέπει λοιπόν, να διευκρινιστεί σε ποια από τις δύο κατηγορίες ανήκει. Έτσι κατά τον Αριστοτέλη, η αρετή είναι η θετική ιδιότητα που κάνει τον άνθρωπο, το ζώο ή το πράγμα που την έχει να βρίσκεται στην τέλεια κατάστασή του και να επιτελεί με σωστό τρόπο το έργο για το οποίο είναι προορισμένο από τη φύση. Για παράδειγμα, η αρετή του ματιού είναι η ιδιότητα που κάνει και το μάτι τέλειο και το βοηθά να εκτελεί σωστά το έργο για το οποίο είναι προορισμένο από τη φύση, δηλαδή να βλέπει καλά. Το ίδιο ισχύει και με την αρετή του αλόγου: είναι η ιδιότητα που και το άλογο το κάνει σπουδαίο και το βοηθά να εκτελεί σωστά το έργο για το οποίο είναι προορισμένο από τη φύση, δηλαδή το κάνει ικανό να τρέχει, να κουβαλά τον αναβάτη και να αντιμετωπίζει τους εχθρούς. Ότι λοιπόν συμβαίνει με τα ζώα και με τα άψυχα αντικείμενα, το ίδιο συμβαίνει και με τον άνθρωπο. Συνεπώς η αρετή του ανθρώπου, σύμφωνα με τον συλλογισμό του, θα μπορούσε να είναι η ἔξη με την οποία ο άνθρωπος γίνεται καλός και εκτελεί με σωστό τρόπο το έργο το οποίο έχει αποφασίσει ο ίδιος. Για να εξετάσουμε όμως, ποιος είναι αυτός ο σωστός τρόπος, πρέπει πρώτα να διερευνήσουμε τη φύση της αρετής.

Θεματική οργάνωση της ενότητας

A) «Δεῖ δὲ μὴ μόνον... μείναι τοὺς πολεμίους.» Η αρετή γενικά ως ιδιότητα που καθιστά τον φορέα της τέλει και ικανό στην τέλεια επιτέλεση του έργου του

B) «Εἰ δὴ τοῦτ'... ἔργον ἀποδώσει» Η αρετή ειδικά στον άνθρωπο είναι η ἔξι που τον καθιστά αγαθό και ικανό να επιτελέσει το δικής του προαιρέσεως ἔργο του

Γ) «Πῶς δὲ τοῦτ' ... ἡ φύσις αὐτῆς.» Εισαγωγή στη διερεύνηση της ειδοποιού διαφοράς στον ορισμό της αρετής

Ερμηνευτικά σχόλια

A) «Δεῖ δὲ μὴ μόνον... μείναι τοὺς πολεμίους.» Η ΑΡΕΤΗ ΓΕΝΙΚΑ ΩΣ ΙΔΙΟΤΗΤΑ ΠΟΥ ΚΑΘΙΣΤΑ ΤΟΝ ΦΟΡΕΑ ΤΗΣ ΤΕΛΕΙΟ ΚΑΙ ΙΚΑΝΟ ΣΤΗΝ ΤΕΛΕΙΑ ΕΠΙΤΕΛΕΣΗ ΤΟΥ ΕΡΓΟΥ ΤΟΥ

1. «Δεῖ δὲ μὴ μόνον οὕτως εἰπεῖν, ὅτι ἔξις, ἀλλὰ καὶ ποία τις» **Ανάγκη προσδιορισμού της ειδοποιού διαφοράς στον ορισμό της αρετής.**

Προκειμένου να προσδιοριστεί το περιεχόμενο του ὄρου «ἀρετή», ὅπως ἔχει διδάξει σε ἄλλο ἔργο του ο Αριστοτέλης, πρέπει να καθοριστεί:

α) το **προσεχές γένος** της (genus proximum), δηλαδή το πλησιέστερο σύνολο στο οποίο εντάσσεται και

β) η **ειδοποιός διαφορά** της (specifica differentia), δηλαδή το ιδιαίτερο γνώρισμα με το οποίο η αρετή διακρίνεται από τις ομογενείς της έννοιες.

Έτσι, για να φτάσει στον καθορισμό του προσεχούς γένους αναφέρει, ὅπως ἤδη ἔχουμε δει και στην προηγούμενη ενότητα, ὅτι η αρετή ανήκει στα «ἐν τῇ ψυχῇ γινόμενα, πάθη, δυνάμεις, ἔξεις». **Πάθη** ονομάζει την επιθυμία, την οργή, τον φόβο, το θάρρος, τον φθόνο, τη χαρά, τη φιλία, το μίσος, τον πόθο, τη ζήλεια, την ευσπλαχνία, ὅσα δηλαδή ακολουθούνται ἀπὸ ευχαρίστηση ἢ δυσαρέσκεια. Η αρετή δεν ανήκει στα πάθη, διότι αυτά αποτελούν:

α) βιολογικές ιδιότητες του ἀνθρώπου, που υπάρχουν ἤδη μέσα μας ἀπὸ τη φύση. Επομένως, δεν μπορεί κανείς να μας επαινέσει ἢ να μας κατηγορήσει, ἐπειδὴ τα ἔχουμε και τα αισθανόμαστε.

β) «ἀλογες παρορμήσεις της ψυχῆς», που δεν χαρακτηρίζουν ἀκόμα τον ἀνθρώπο καλό ἢ κακό, ἐνῶ η αρετή είναι ἀποτέλεσμα θέλησης και συνειδητῆς ἐπιλογῆς που προκύπτει ἔπειτα ἀπὸ ὠριμη σκέψη. Τα πάθη θα ἦταν ἀσήμαντα, ἀν κάθε άτομο δεν ἦταν ἐπίσης προικισμένο ἀπὸ τη φύση, με τη δυνατότητα (δύναμη) συμμετοχῆς σε αυτά.

Η αρετή δεν ανήκει οὔτε στις **δυνάμεις**, που είναι η δυνατότητα να αισθανόμαστε τα πάθη. Δεν μπορεί οὔτε και σ' αυτή την περίπτωση να μας χαρακτηρίσει κάποιος καλός ἢ κακός, ἐπειδὴ μπορούμε να τα αισθανόμαστε. Μπορούμε να χαρακτηριστούμε καλοί ἢ κακοί ἀνάλογα με το ἀν κρατάμε σωστή ἢ ὀχι στάση ἀπέναντι στα πάθη, ἀν δηλαδή ακολουθούμε τον δρόμο της μεσότητας (σ' αυτό τον ὄρο, ὁμως, θα γίνει ἀναφορά στις ἐπόμενες ενότητες). Ἀπὸ τα παραπάνω λοιπόν, προκύπτει ὅτι το προσεχές γένος της αρετῆς είναι οι **ἔξεις** – δηλαδή ο χαρακτήρας που διαμορφώνει ο ἀνθρώπος με την στάση που ἐπιλέγει ἀπέναντι στα πάθη – οι οποίες, ὅπως ἔχουμε ἀναφέρει σε προηγούμενες ενότητες, είναι ἀποτέλεσμα ἐπαναλαμβανόμενων ἐνεργειῶν και η ποιότητά τους ἐξαρτάται ἀπὸ την ποιότητα των ἐνεργειῶν μας. Ἄρα δεν ἀρκεί να χαρακτηρίζουμε τις αρετές ἔξεις, ἀφού αυτές διακρίνονται σε καλές και κακές, ἀλλὰ να βρούμε το ιδιαίτερο ἐκεῖνο γνώρισμα, την ειδοποιό διαφορά που τις διαφοροποιεῖ ἀπὸ τις ἄλλες ἔξεις.

2. «ποία τις» **Η ποιότητα της ἔξεως**

Στις προηγούμενες ενότητες ο Αριστοτέλης ἔδειξε ὅτι προσεχές γένος της αρετῆς είναι η ἔξις. Δεν ἀρκεί ὁμως η ἔννοια γένους για να οριστεῖ η αρετή, γιατί υπάρχουν πολλά εἶδη ἔξεων, καλῶν και κακῶν. Πρέπει να οριστεῖ η ποιότητα των ἔξεων που τις καθιστούν αρετές. Ἀφού ο Αριστοτέλης ἔδειξε ὅτι η ἔξις είναι ἀποτέλεσμα ὁμοίων (= ἐπαναληπτικά ἰδίων) ἐνεργειῶν, αυτό θα πει ὅτι ἀπὸ την ποιότητα των ἐνεργειῶν ἐξαρτάται και η ποιότητα της ἔξεως. Οι ἀριστοτελικές ἔξεις μπορεί να είναι ἔξεις κακές και ἀνάξιες λόγου και ἔξεις καλές και ἀξιόλογες. Η ποιότητα των ἔξεων, λοιπόν, θα καθορίσει ἀν βρισκόμαστε στον χώρο των αρετῶν ἢ ὀχι.

3. «Ῥητέον οὖν ὅτι πᾶσα ἀρετή... εὖ ἀποδίδωσιν»

Η αρετή γενικά ως ιδιότητα που καθιστά τον φορέα της τέλει και ικανό στην τέλεια επιτέλεση του έργου του.

Ο Αριστοτέλης θεωρεῖ ἀναγκαῖο να ἀρχίσει τη διερεύνηση της ειδοποιού διαφοράς δείχνοντας ποιο είναι το γνώρισμα που καθιστά την αρετή ἔξιν καλή πρῶτα στα πράγματα γενικά.

Για τον Αριστοτέλη, λοιπόν, η ειδοποιός διαφορά που κάνει μια ἔξη αρετή είναι:

- α) να κάνει κάθε πράγμα που την έχει («αυτό»), να βρίσκεται στην τέλεια κατάσταση του και
β) να το βοηθά να εκτελεί με σωστό τρόπο το έργο για το οποίο είναι προορισμένο από τη φύση.

Οι θετικές συνέπειες της αρετής στον χαρακτήρα και στο έργο όλων των όντων γενικά, που τη διαφοροποιούν ποιοτικά από τις άλλες έξεις, υπογραμμίζονται με την επαναλαμβανόμενη χρήση του επιρρήματος «εὖ» και του επιθέτου «ἀγαθός».

Σκόπιμο κρίνεται σ' αυτό το σημείο να μιλήσουμε για την έννοια με την οποία χρησιμοποιείται εδώ ο όρος «ἀρετή». Ο Αριστοτέλης δεν της αποδίδει καθαρά ηθικό περιεχόμενο, αλλά τη θεωρεί ως οποιαδήποτε θετική ικανότητα ή ιδιότητα που υπάρχει σε μεγάλο βαθμό. Συνώνυμά της μπορούν να θεωρηθούν η ικανότητα, η υπεροχή, η ανωτερότητα, το προτέρημα.

4. «αὐτό τε εὖ ἔχον ἀποτελεῖ»

Ο αριστοτελικός όρος «τέλος» και η «τελεολογική αντίληψη

«αὐτό τε εὖ ἔχον ἀποτελεῖ»: το ρήμα «ἀποτελεῶ» προέρχεται από τη λέξη «τέλος», που υπάρχει και στην «εντελέχεια» (= το πράγμα πέρασε από την κατάσταση της δυνατότητας σε εκείνη της πραγματικότητας, περικλείοντας τον σκοπό της ύπαρξής του), έναν από τους βασικούς όρους της αριστοτελικής φιλοσοφίας. «**Τέλος**» λοιπόν είναι κατά τον Αριστοτέλη, ο σκοπός για τον οποίο δημιουργείται ένα ον, και εντελέχεια είναι η εκπλήρωση του τελικού σκοπού ύπαρξης ενός όντος, η ανώτατη φάση εξέλιξής του, η τελειοποίησή του, που συμπίπτει με τον σκοπό για τον οποίο είναι πλασμένο.

5. «τὸ ἔργον αὐτοῦ εὖ ἀποδίδωσιν»

Η φύση δεν δημιουργεί τίποτε μάταια.

Δύο θεμελιώδεις ιδέες του Αριστοτέλη πρέπει να τις έχει συνεχώς παρούσες στο μυαλό του, για να παρακολουθήσει σωστά τον γενικότερο στοχασμό του μεγάλου φιλοσόφου:

α) Σε διάκριση με τα έργα τέχνης που είναι έργα των ανθρώπων, κάθε δημιούργημα της φύσης (πιο συγκεκριμένα κάθε ζωντανό ον) έχει μέσα στον ίδιο του τον εαυτό αυτό που ο Αριστοτέλης ονομάζει αρχήν κινήσεως (= αρχή της αύξησής του). Αυτό θα πει πως από τη στιγμή που θα γεννηθεί κάτι από τη φύση, αρχίζει σε αυτό μια ορισμένη διαδικασία που, αν δεν εμποδιστεί από έξω, θα ακολουθήσει μια από πριν καθορισμένη πορεία. Η πορεία αυτή θα το οδηγήσει στο τέλος του (= τελειώσή του). Πολλά βέβαια μπορούν να συμβούν καθ' οδόν ώστε το φυσικό αυτό ον να μη φτάσει ποτέ στο τέλος του. Αυτό όμως δεν σημαίνει απολύτως τίποτε ως προς το τέλος που έχει οριστεί για αυτό το ον.

β) Αξεχώριστη με την έννοια του τέλους είναι στον Αριστοτέλη η ιδέα ότι καθετί που δημιουργείται από τη φύση, έχει να επιτελέσει ένα συγκεκριμένο **ἔργον**: η φύση δεν δημιουργεί τίποτε μάταια. Βασική αντίληψη του Αριστοτέλη είναι ότι «ἡ φύσις οὐδὲν ποιεῖ μάτην» (= η φύση τίποτα δεν κάνει μάταια, χωρίς λόγο). Αυτό σημαίνει ότι η «φύσις» ανέθεσε, κατά τον Αριστοτέλη, σε καθετί σ' αυτό τον κόσμο ένα «ἔργον», έναν συγκεκριμένο προορισμό. Όταν επιτελεστεί αυτό το έργο, τότε το ον φτάνει στο τέλος, στην τελειοποίησή του, στην επίτευξη του σκοπού ύπαρξής του (**τελεολογική αντίληψη**). Υπάρχει, λοιπόν «ἔργον» του οφθαλμού, «ἔργον» του ίππου, «ἔργον» του ανθρώπου, «ἔργον» του χεριού και «ἔργον» του ποδιού. Σε άλλο σημείο στα *Ἠθικά Νικομάχεια* ο Αριστοτέλης θα μιλήσει για το «ἔργον» που επιτελεί ο κάθε επιμέρους «τεχνίτης» (αθλητής, αγαλματοποιός, κιθαριστής), παράλληλα με το «ἔργον» του ανθρώπου, που είναι «ψυχῆς ἐνέργεια κατὰ λόγον ἢ μὴ ἄνευ λόγου», όπως αναφέρεται και σε σχόλιο του σχολικού μας βιβλίου.

6. Παραδείγματα για τα δύο γνωρίσματα της αρετής.

Για να αποδείξει ο Αριστοτέλης τη θέση του που αφορά τα γνωρίσματα που διαφοροποιούν την αρετή από τις άλλες έξεις, θα στηριχτεί για άλλη μια φορά στην επαγωγή. Έτσι θα χρησιμοποιήσει δύο παραδείγματα· το ένα σχετίζεται με τα όργανα του σώματος και το άλλο με τα ζώα.

1^ο παράδειγμα: η αρετή του ματιού είναι η ιδιότητα που κάνει και το μάτι τέλειο και το βοηθά να εκτελεί σωστά το έργο για το οποίο είναι προορισμένο από τη φύση, δηλαδή να βλέπει καλά.

2^ο παράδειγμα: η αρετή του αλόγου είναι η ιδιότητα που και το άλογο το κάνει σπουδαίο και το βοηθά να εκτελεί σωστά το έργο για το οποίο είναι προορισμένο από τη φύση, δηλαδή το κάνει ικανό να τρέχει, να κουβαλά τον αναβάτη και να αντιμετωπίζει τους εχθρούς.

Το παράδειγμα του ματιού στη 2^η και 6^η ενότητα

Ο Αριστοτέλης χρησιμοποίησε το παράδειγμα του ματιού διαφορετικά στη 2^η και διαφορετικά στην 6^η ενότητα. Πιο συγκεκριμένα, στη 2^η ενότητα το παρουσίασε ως κάτι αντίθετο των ηθικών αρετών, αφού την ιδιότητα της όρασης την έχουμε εκ φύσεως, ενώ τις ηθικές αρετές τις αποκτούμε έπειτα από επανάληψη. Φαινομενικά, λοιπόν, έχουμε μια αντίφαση, η οποία όμως αίρεται, αν σκεφτούμε το εξής: στη 2^η ενότητα, η αρετή έχει καθαρά ηθικό περιεχόμενο, ενώ στην 6^η αναφέρεται με πιο γενική σημασία, με την έννοια της ικανότητας, της ιδιότητας που υπάρχει σε μεγάλο βαθμό σε όλα τα όντα. Επιπλέον, στη 2^η ενότητα ο Αριστοτέλης μιλά για το αισθητήριο

της όρασης, το οποίο υπάρχει εκ φύσεως και δεν αποκτιέται με την επανάληψη, ενώ στην 6η αναφέρεται σε μια ιδιότητα της όρασης, την οξύτητα, η οποία επιδέχεται βελτίωση μέσω της άσκησης και μπορεί να φτάσει στην τελειότητα.

Β) «Εἰ δὴ τοῦτ'... ἔργον ἀποδώσει» Η ΑΡΕΤΗ ΕΙΔΙΚΑ ΣΤΟΝ ΑΝΘΡΩΠΟ ΕΙΝΑΙ Η ΕΞΗ ΠΟΥ ΤΟΝ ΚΑΘΙΣΤΑ ΑΓΑΘΟ ΚΑΙ ΙΚΑΝΟ ΝΑ ΕΠΙΤΕΛΕΣΕΙ ΤΟ ΔΙΚΗΣ ΤΟΥ ΠΡΟΑΙΡΕΣΕΩΣ ΕΡΓΟ ΤΟΥ

Αφού ο Αριστοτέλης είδε πώς εφαρμόζονται τα γνωρίσματα της αρετής στα άψυχα και στα ζώα, οδηγείται τώρα συμπερασματικά (με τη λέξη «δὴ») και στον άνθρωπο. Η αρετή λοιπόν, του ανθρώπου κάνει τον άνθρωπο αγαθό και τον βοηθά να επιτελέσει σωστά το έργο που απορρέει από αυτόν τον ίδιο και τις επιλογές του. Ας σημειώσουμε ότι για τα άλλα όντα χρησιμοποίησε την επαναληπτική αντωνυμία «αὐτοῦ», ενώ για τον άνθρωπο την αυτοπαθητική «ἑαυτοῦ», δείχνοντας ότι το έργο του ανθρώπου είναι προϊόν της δικής του βούλησης και δεν ορίζεται από παράγοντες εξωτερικούς, αλλά από αυτόν τον ίδιο. Για την περίπτωση του ανθρώπου το επίθετο «ἀγαθός» παίρνει τη θέση του «σπουδαῖος», γιατί **εδώ πια έχουμε να κάνουμε με την ηθική αρετή**. Γίνεται σαφές ότι στην ειδική περίπτωση του ανθρώπου η αρετή αποκτά ηθικό περιεχόμενο, και δηλώνει ενδεχομένως («ἂν εἴη») την ἔξιν με την οποία ο άνθρωπος γίνεται αγαθός και οδηγείται στην επιτέλεση ηθικών πράξεων.

Μάλιστα, ο Αριστοτέλης επιλέγει να αναφερθεί στην περίπτωση του ανθρώπου κάνοντας χρήση μιας **υποθετικής πρότασης** («Εἰ δὴ ...») που έχει ως απόδοση τη **δυναμική ευκτική** «ἂν εἴη». Τα δύο αυτά στοιχεία προδίδουν μετριοπάθεια, διαλλακτικότητα και λόγο επιστημονικό. Ο φιλόσοφος δεν έχει διάθεση να επιβάλλει τις θέσεις του· αντίθετα, φαίνεται να είναι πρόθυμος να τις συζητήσει περαιτέρω, να τις συμπληρώσει ή ακόμα και να τις αναθεωρήσει.

Γ) «Πῶς δὲ τοῦτ' ... ἡ φύσις αὐτῆς.» ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΣΤΗ ΔΙΕΡΕΥΝΗΣΗ ΤΗΣ ΕΙΔΟΠΟΙΟΥ ΔΙΑΦΟΡΑΣ ΣΤΟΝ ΟΡΙΣΜΟ ΤΗΣ ΑΡΕΤΗΣ

Ο Αριστοτέλης στο ερώτημα για το προσεχές γένος της έννοιας «αρετή» απάντησε ότι είναι η έννοια ἔξις με την οποία εννοεί την ιδιαίτερη ψυχική κατάσταση = τον χαρακτήρα που ο άνθρωπος διαμορφώνει με τη στάση που επιλέγει απέναντι στα πάθη. Αν όμως με τη στάση του αυτή = με τις ενέργειές του ο άνθρωπος μπορεί να διαμορφώσει περισσότερες από μία ἔξεις, ποια από όλες αυτές είναι η αρετή; Είναι φανερό ότι ο Αριστοτέλης ψάχνει να βρει την ειδοποιό διαφορά της ἔξης που θα είναι αρετή από τις άλλες ἔξεις που δεν θα είναι βέβαια καμιά τους η αρετή. Η απάντησή του στο ερώτημα αυτό είναι ότι αρετή είναι η ἔξις «ἀφ' ἧς ἀγαθὸς ἄνθρωπος γίνεται καὶ ἀφ' ἧς εὖ τὸ ἑαυτοῦ ἔργον ἀποδώσει». Το περιεχόμενο αυτής της ἔξης αποτελεί το θέμα που θα απασχολήσει τον Αριστοτέλη στη συνέχεια και θα τον οδηγήσει στη διερεύνηση της μεσότητας, για να ορίσει την ηθική αρετή.

ΑΙΣΘΗΤΙΚΑ ΣΧΟΛΙΑ

Επιδοτική αντίθεση, με την οποία θέλει να τονίσει το δεύτερο μέρος του συλλογισμού του («ποία τις») ως πιο σημαντικό από το πρώτο.

«Δεῖ δὲ μὴ μόνον οὕτως εἰπεῖν, ὅτι ἔξις, ἀλλὰ καὶ ποία τις.»

Πολυσύνδετα σχήματα, τα οποία τονίζουν τα δύο γνωρίσματα της αρετής.

«αὐτό τε εὖ ἔχον ἀποτελεῖ καὶ τὸ ἔργον αὐτοῦ εὖ ἀποδίδωσιν»

«οἶον ... τὸν τε ὀφθαλμὸν σπουδαῖον ποιεῖ καὶ τὸ ἔργον αὐτοῦ»

«ὁμοίως ... ἵππον τε σπουδαῖον ποιεῖ καὶ ἀγαθὸν δραμεῖν καὶ ἐνεγκεῖν τὸν ἐπιβάτην καὶ μείναι τοὺς πολεμίους»

Επανάληψη του επιρρήματος «εὖ».

Ἔτσι τονίζονται οι συνέπειες της αρετής στο υποκείμενο και στο έργο που αυτό είναι προορισμένο από τη φύση να επιτελέσει.